

kultura
média
komunikace

Zdeněk Sloboda

MEDIÁLNÍ VÝCHOVA V RODINĚ
POSTOJE, NÁSTROJE, VÝZVY

Olomouc 2013

OBSAH

Recenzovali:

Doc. PhDr. Daniel Bína, CSc. (PdF JU v Českých Budějovicích)

PhDr. Jan Mašek, Ph.D. (PdF ZČU v Plzni)

Vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře udělené roku 2013 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci **Institucionálního rozvojového plánu**, v programu V. Excelence, **Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci: Podpora mladých akademických pracovníků Filozofické fakulty Univerzity Palackého.**

Obsah a zpracování textu publikace bylo možné také díky následující finanční podpoře: (1) na realizaci výzkumu „Mediální výchova v rodině“ (2007) **Grantovou agenturou Univerzity Karlovy**, (2) na umožnění seznámení se s mediální pedagogikou v Německu a provedení dílčích analýz českého prostředí v rámci stipendijních pobytů na Univerzitě v Lipsku německým **DAAD** (2007-2008), **Anna Raths-Stiftung** a také **Česko-německým fondem budoucnosti** (oba 2010-2011).

MEDIÁLNÍ VÝCHOVA V RODINĚ

POSTOJE, NÁSTROJE, VÝZVY

text © Zdeněk Sloboda

obrázek na titulní straně © Radek Pilař

1. vydání

ISBN 978-80-244-4496-3

Předmluva	7
-----------------	---

1 RÁMEC ZÁJMU O MEDIÁLNÍ VÝCHOVU V RODINĚ	11
--	----

1.1 Společnost, rodina a média	17
---	----

1.1.1 Rodina jako socializační činitel	19
--	----

1.1.2 Zdomácnělá média	21
------------------------------	----

1.1.3 Krátké shrnutí: Socializace – média – rodina	23
--	----

1.2 Integrativní a interdisciplinární přístup mediální pedagogiky	26
--	----

1.2.1 Mediální gramotnost jako klíčová životní kompetence	33
---	----

1.3 Diskuse termínů mediální socializace a mediální výchova	37
--	----

1.4 Analyzované oblasti – nástroje mediální výchovy v rodině	46
---	----

1.5 Představení metodologie a použitých dat	49
--	----

1.5.1 Původní dotazníkové šetření	51
---	----

1.5.2 Reanalyza původních hloubkových rozhovorů s rodiči	54
--	----

1.5.3 Použitá „cizí“, sekundární data	56
---	----

2 PODOBY MEDIÁLNÍ VÝCHOVY V RODINĚ	59
---	----

2.1 Kontext rodinné mediální výchovy	64
---	----

2.1.1 Zodpovědnost za mediální výchovu	64
--	----

2.1.2 Dostupnost médií a jejich užívání	70
---	----

2.1.3 Postoje k médiím	78
------------------------------	----

2.1.4 Mediální gramotnost rodičů a dětí	87
---	----

2.2 (Rodičovské) nástroje mediální výchovy	95
---	----

2.2.1 Neomezování konzumace médií	95
---	----

2.2.2 „Dopravzající“ mediálněvýchovné nástroje	114
--	-----

2.2.3 Postoje k médiím	125
------------------------------	-----

2.2.4 Cílené nasazování médií v procesu výchovy a vzdělávání	125
--	-----

2.3 Institucionální (nerodičovské) nástroje mediální výchovy	138
---	-----

2.3.1 Zájem o takováto opatření	146
---------------------------------------	-----

2.3.2 Povědomí o opatřeních	150
-----------------------------------	-----

2.3.3 Respektování a používání nástrojů	157
---	-----

2.4 Mediální výchovné styly	165
--	-----

3 VÝZVY MEDIÁLNÍ VÝCHOVY V RODINĚ	177
--	-----

LITERATURA A ZDROJE	195
----------------------------------	-----

PŘÍLOHY	207
----------------------	-----

Seznam tabulek a grafů v textu	209
--------------------------------------	-----

Popis otázek použitých v dotazníku vlastního reprezentativního výzkumu	211
--	-----

Charakteristiky souboru vlastního kvantitativního výzkumu	217
---	-----

Představení struktury kvalitativních rozhovorů	219
--	-----

Krátké biografie na rozhovorech participujících rodičů	221
--	-----

Korelační tabulka preferenze výchovných stylů reprezentativním vzorkem české populace (září 2008)	223
---	-----

REJSTŘÍK	225
-----------------------	-----

RESUMÉ	229
---------------------	-----

MEDIÁLNÍ VÝCHOVA V RODINĚ

POSTOJE, NÁSTROJE, VÝZVY

Cílem knihy je představit oblast mediální výchovy v jednom z jejích specifických kontextů – v rodině. Hlavním motivem pro vznik byl fakt, že současný život je neodmyslitelně spojen s médií (ve významu jak technických zařízení, tak obsahů, které přinášejí) a komunikačními technologiemi. Významné postavení pak zaujímají média v životě dětí a mladistvých a rodina je právě tím prostorem, kde se většina lidí již v útlém věku s médií poprvé setkává, vytváří si k nim postoje, osvojuje si vzorce jejich (ne)užívání nebo se jinak stávají součástí každodenního života (často ani neuvědomovanou). Další motivací pro napsání této knihy bylo rozšířit diskuzi o *mediální výchově*, která je v Česku dosud vedena především jako diskuze o její školní podobě. Vedle tohoto rozšíření je ambicí textu i zpřehlednění a teoretické ukotvení celé oblasti. Hlavním vztažným rámcem je obor *mediální pedagogika*, nicméně především dimenze sociologická, mediálněvědní a částečně pedagogická jsou zohledněny. Kniha má proto především přehledový charakter, kdy výklad dílčích fenoménů je doprovázen a ilustrován výzkumnými poznatky. Právě kvůli snaze zasadit téma nejen teoretičky do českého prostředí, jsou prezentována data především česká. Taková, která byla v době psaní knihy dostupná a alespoň částečně se dotýkala oblasti mediální výchovy v rodině, a to i přes různou kvalitu a vypovídací schopnost.

Oblastí zájmu je tedy to, co je označováno jako *mediální výchova v rodině* (příp. rodičovská mediální výchova). Ovšem tento prostor je velice široký a pro jeho teoretické a výzkumně reflektované uchopení bylo jistě nutné vydat knihu hned několik. Pojmu výchova je totiž možné rozumět v jeho širokém významu *socializace*, tedy coby celoživotnímu procesu interakce jedince s jeho sociálním okolím, kdy dochází k osvojování si společnosti jedincem (např. ve významu společenských hodnot, norem, způsobů jednání atp.), v rámci něhož dochází k budování identity jedince coby člena/členky společnosti (a dílčích sociálních skupin). Nejde ovšem pouze o jednosměrný proces takříkajíc od společnosti k jedinci, ale nepominutelné je vzájemné ovlivňování a aktivní práce jedince s podněty ze svého okolí. Pro oblast zájmu této knihy sice dochází ke dvojímu zacílení – na socializaci v rodině a socializaci (s) médií – nicméně toto vede spíše k větší komplexnosti než zjednodušení. Protože jak rodina, tak média jsou dynamickými každodenními a celoživotními fenomény, a to jak na individuální úrovni, tak ale i z makro (strukturní, systémové, apod.) perspektivy. Kniha se proto

zaměřuje specificky na výchovné aktivity rodičů, které mohou realizovat vůči svým dětem ve vztahu k médiím. Výchovné v tomto kontextu neznamená interakci rodičů s dětmi a interakci rodičů s médií v sociálním a fyzickém prostoru rodiny pozorovatelou dětmi (a je socializující), ale ještě úžeji, jde o zámerné aktivity, které vycházejí z určitých výchovných, pedagogických pohnutek rodičů a mají cíl aktivně dítě ovlivňovat – vychovávat, příp. vzdělávat. Toto uchopení dílků části je na jednu stranu funkční pro navigaci skrze téma a pro podrobnější popis jeho dílků části, nicméně samozřejmě s sebou přináší zjednodušení. Toto se snaží kniha reflektovat, a tím otevírat prostor na následnou diskuzi a výzkum.

Vzhledem k výše napsanému je kniha členěna do tří částí. První část představuje rámec vzniku knihy jako takové včetně představení výzkumů v ní použitych a rámec samotného tématu zámerné mediální výchovy v rodině (výchovy dětí rodiči). Krátce jsou proto diskutována téma jako: socializace, současná rodina a současná společnost coby medializovaná. Dále je stručně představen obor, k němuž se kniha vztahuje nejvíce, a to je mediální pedagogika, jejímž klíčovým cílem je *mediální gramotnost* coby klíčová kompetence pro život v současné společnosti. Zároveň mediální gramotnost je aspekt, který vstupuje jak na straně rodičů, tak i dětí do socializační (a tudíž i výchovné) interakce, zároveň je mediální gramotnost vedlejším produktem mediální výchovy, nejen ve škole, jak se o ní u nás obzvláště diskutuje, ale i v rodině.

Druhá kapitola je jádrem celé knihy a je nejobsáhlejší. Představuje (v kombinaci teoretických a výzkumných poznatků) takzvané *nástroje mediální výchovy*, které jsou rodičům k dispozici k realizaci mediální výchovy. Na začátku této části jsou nástroje mediální výchovy uvedeny do vztahu s postoji vůči médiím, dostupností médií v rodině, s postoji k mediální výchově resp. s představami o zodpovědnosti (rodičů) za její realizaci. Jako poslední předpoklad v pozadí zámerného (mediálně)výchovného počínání rodičů je tematizována jejich vlastní mediální gramotnost. Nástroje mediální výchovy v rodině jsou pak rozděleny do tří větších skupin: nástroje mající restriktivní charakter, nástroje, jimiž rodiče (fyzicky nebo slovně) doprovázejí mediální konzumaci dětí a nakonec nástroje, kde je určitými způsoby vědomě přenášena výchova (příp. vzdělávání) z rodičů na média samotná. „Shlukování“ těchto nástrojů je pak rozvedeno v podkapitole, která se zabývá tzv. *mediálními výchovnými stylůmi*, což posunuje perspektivu z jednotlivých nástrojů a jejich vědomého užívání opět do perspektivy komplexní, kdy mediální výchova je součástí širšího rámce výchovného působení rodičů, a to i ve významu socializace. Vedle nástrojů rodičovských jsou v jedné z podkapitol

představeny nástroje, které nemohou realizovat rodiče samotní, ale mají ambici vstupovat do jejich působení, především ve formě doporučení, či preventivních opatření, jejichž cílem je zlepšení pozice rodičů. Tyto nástroje nazývám *institucionální nástroje mediální výchovy* a realizované jsou nejčastěji státem (např. zákonné omezení vysílání reklamy, škodlivých obsahů, atp.), ale mohou být i v agendě médií samotných (např. samoregulace) nebo neziskových či profesních (např. učitelských) organizací (např. online poradny, informační časopisy).

Závěrečná kapitola představuje výzvy, a to jak tématu samotnému, tak i jeho uchopení v knize. Diskuze se zaměřuje na v knize představení zúžený, normativní pohled (na to, co rodiče by měli / mohou dělat), jemuž to, že mediální výchova coby (sou)část socializace je především interakcí – vyjednávání pravidel, jejich porušování a vynucování, nebo jinak bezděčné působení –, nastavuje kritické zrcadlo. Další představenou výzvou je jak systematické teoretické, tak především systematické a dlouhodobé výzkumné uchopení tématu. Zatímco to první má kniha ambici řešit, výzkumný deficit je v Česku naprostě zřejmý. Poslední výzvou, která je výzvou jak pro celou medializovanou společnost, tak i rodinu samotnou, jíž jsou média každodenní součástí, je výzva takzvaných nových médií. Tyto technologie sice vycházejí z, nebo spíše akumulují předchozí tzv. tradiční média, ale zároveň vytvářejí nové požadavky na jejich užívání, chápání a také kritickou reflexi. Proto nová média vytvářejí i nové výzvy pro rodiče, děti a rodinu jako takovou. Tato výzva je obzvláště podnětná, jelikož velká část poznatků představených v této knize se týká zpravidla tzv. tradičních médií, obzvláště pak televize. Cílem závěrečné části knihy, stejně jako knihy samotné, je spíše než zavírání dveří (např. snahou určitým způsobem pojmenovat a vymezit určité fenomény) jejich otevřání pro další jak teoretickou, tak i výzkumnou práci. Knihu je možné použít i jako kontext praktické práce na tématu mediální výchovy, např. té školské.

MEDIA EDUCATION IN THE FAMILY ATTITUDES, INSTRUMENTS, CHALLENGES

The aim of this book is to introduce media education in one of its specifics contexts – the family. The main motivation behind the creation of this book was the fact that media (as technical devices and as contents) and communication technologies are now inherent within everyday life. They possess an exceptional position, especially in the lives of children and young people. Moreover, the family is the space where the majority of young people encounter media for the first time at a tender age, where they create attitudes towards them, adopt behavioural patterns of media use, or where media becomes, often unconsciously, part of children's everyday life. Another motivation for writing this book was to broaden the Czech discussion on *media education*, which, until now, has been almost exclusively concerned with its school implementation. Besides this, better theoretical framing and clarification is the book's accompanying goal. The main frame for the book is the discipline of *media pedagogics*, nevertheless the perspectives of sociology, media studies and, to an extent, educational sciences are included. The book largely has an overview character where the explanation of partial phenomena is accompanied and illustrated with research findings. In order to locate the book's topic not only theoretically but also based on the research into the Czech environment – for the most part, original Czech data was used. Research findings were included that were available at the time of writing and were at least partially concerned with the area of media education in the family, often with diverse quality and explanatory power.

The area of interest is named in this book as *media education in the family* (respectively parental media education). Nevertheless, this area is quite broad and for its theoretical and research based apprehension, a few more books should be published. This is because the term education can be understood in its broad meaning of *socialization*. That is a lifelong interaction between the individual and its surrounding. Within this process the individual adopts a society (for example its social values, norms, or ways of behaviour, etc.) and creates their own identity as a member of that society (and of single social groups). This is not a one-way process from the society to the individual but a mutual influence and active handling of societal impulses by the individual is crucial. Looking at the topic, it appears that double focusing is present – on family socialization, and on media socialisation. However, it must be emphasized that this makes the issue rather more complicated. Both family and media are dynamic, everyday and

lifelong phenomena at both an individual and macro (structural, system) level. Therefore, this book is focused specifically on the educational activities of parents; Such activities that parents can use to influence their children in regards to the media. Education in this matter does not mean mutual interaction of parents and children, and of parents with the media in the social and physical space of the household which can be observed by the children (and socialize them). The focus is much narrower. It addresses intentional activities. These are parental activities that are based on some pedagogical idea, and that have the goal of active influence on children – to educate them. This approach – considering only a partial part of the area – is on the one hand functional in enabling navigation through the area and to provide a more in-depth insight. On the other hand it does of course bring some simplification. But this is a point that is reflected in the book, and therefore it aims to provoke further discussions and research.

Taking all this into account, the book is divided in three parts. The first part introduces the framework of the origin of the book and the research data used, and the framework of the topic of media education in the family (parental mediation) itself. The following topics are briefly discussed in this section: socialization, current family and current mediatized family; further, the discipline the book most relates to, media pedagogics, is introduced, together with its main concept of media literacy. *Media literacy* is considered the key competence for living in today's world. It is also an aspect which intervenes in the socializing (and educational) interaction of parents and of children. Moreover, it is a side product of the media education that takes place not only at school but also within the family.

The second chapter is the core of the entire book, therefore it is the most extensive one. Here we discuss the so called media-educational instruments that parents introduce (based of theoretical and research findings). At the beginning of the chapter, the media-educational instruments are set into the context with: attitudes towards media, accessibility of media in households, attitudes towards media education, respectively towards the notion of responsibility of and execution by parents. Towards the end the contextual aspect of parental (media) educational activities, parental media literacy is discussed. In this book the instruments of media education in the family are divided in to three larger categories: restrictive instruments, instruments that accompany (physically or verbally) children's media consumption, and lastly, the instruments by which the very media education is in various ways transferred from the parents to the media

themselves – contents and technology. "Bundling" of these instruments is developed in the subchapter that deals with the so called *media-educational styles* (parental mediation styles) that are shifting the scope on the topic from individual instruments and their intended use into a much more complex approach whereby media education is part of broader framework of parental educational actions – even in the sense of socialization. Besides parental instruments and styles, one sub-chapter introduces instruments that cannot be used by parents but have the intention to intrude on parental actions. This is done mainly in the form of recommendations, or of preventive measures that aim to better the parental situation. These instruments are called *institutional instrument of media education*, they are usually created by the state (e.g. legal measures restricting broadcasting of advertising, malicious content, etc.), but they can be on the agenda of media organizations themselves (e.g. self-regulation) or non-governmental or professional (e.g. teachers') organizations (for example counselling centres, information brochures, etc.).

The final chapter introduces challenges to the topic itself, as well as to how it is dealt with in the book. The discussion focuses on the book's narrow, normative perspective (what parents could or should do) and criticises this approach to media education since it is a part of socialization. The socialization (and therefore media education) is foremost an interaction – a negotiation of rules, their violation and enforcement, and encompasses any other unintended action. Another challenge is the systematic theoretical and mainly systematic and longitudinal grip of the topic. Whereas the lack of theoretical frame is contested by this book, the lack of research in the Czech Republic is evident. The final challenge is the challenge of new media. This challenge is also relevant for the family in general as well as society as a whole due to media's current omnipresence. New media are challenging because they not only accumulate previous so called traditional media but they also create new demands on their understanding, use and critical reflexion. Therefore, new media create new challenges for children, parents and the family. This challenge is very important, because the majority of findings presented in the book consider mostly traditional media, especially television. The aim of the final chapter of the book is not to close the doors on this subject (due to conceptualization and demarcation of various aspects), but to open them to further theoretical and research work. Eventually, it will be possible to use this book as a context to practical media education, e.g. at schools.

MEDIENERZIEHUNG IN DER FAMILIE

EINSTELLUNGEN, INSTRUMENTE, HERAUSFORDERUNGEN

Ziel des Buches ist es, den Bereich der Medienerziehung in einem der spezifischen Kontexte dieses Fachgebietes – und zwar der Familie – vorzustellen. Die Hauptmotivation für die Entstehung war die Tatsache, dass das gegenwärtige Leben untrennbar mit den Medien verbunden ist (und das sowohl im Sinne der technischen Einrichtungen als auch des Inhaltes, den sie uns bringen). Eine bedeutende Stellung besitzen die Medien auch im Leben der Kinder und Jugendlichen, denn es ist im Besonderen der Raum der Familie, in dem die Mehrzahl der Menschen schon in sehr jungen Jahren zu ersten Mal mit Medien in Kontakt kommt. Sie bilden sich mit Hilfe der Medien ihre Meinungen, sie eignen sich die Muster ihrer (Nicht)nutzung an oder sie werden auf andere Weise Bestandteil ihres alltäglichen Lebens (manchmal sogar unbewusst). Eine weitere Motivation für das Schreiben dieses Buches war es, die Diskussion über die *Medienerziehung*, die in Tschechien bisher vor allem als eine Diskussion über deren Form und Anwendung in der Schule geführt worden ist, auszuweiten. Neben dieser Popularisierung ist ein weiteres, wichtiges Ziel des Textes, einen Überblick über gesamte Fachgebiet und dessen theoretische Grundlagen zu geben. Der Hauptbezugrahmen ist das Fach *Medienpädagogik*, wobei besonders die soziologische, medienwissenschaftliche und teilweise auch pädagogische Dimension berücksichtigt werden. Das Buch hat daher vor allem einen Übersichtscharakter, wobei die Interpretation der Teilphänomene von Forschungsergebnissen geleitet und illustriert wird. Gerade wegen des Bestrebens, das Thema nicht nur theoretisch in das tschechische Umfeld einzubetten, werden Daten vorwiegend tschechischer Provenienz präsentiert. Und zwar solche Angaben und Daten, die in der Zeit der Entstehung des Buches zugänglich und zumindest teilweise die Bereiche der Medienerziehung in der Familie betrafen, und das trotz unterschiedlicher Qualität und Aussagefähigkeit.

Das Interessengebiet ist daher das, was man als *Medienerziehung in der Familie* (ggf. elterliche Medienerziehung) bezeichnen kann. Freilich ist dieses Gebiet sehr breit und für seine theoretische und wissenschaftlich reflektierte Bearbeitung wäre es sicherlich notwendig, gleich mehrere Bücher herauszugeben. Den Begriff „Erziehung“ kann man nämlich in einer breiteren Bedeutung als *Soialisierung* verstehen, sozusagen als lebenslanger Prozess der Interaktion des Einzelnen und seiner sozialen Umwelt, wenn es zur Aneignung der

Gesellschaft durch den Einzelnen kommt (z.B. im Sinne der gesellschaftlichen Werte, Normen und Handlungsweisen usw.), im Rahmen dessen es zur Bildung einer Identität des Einzelnen als Mitglied der Gesellschaft (und der sozialen Teilgruppen) kommt. Es geht jedoch nicht nur um einen einseitigen Prozess von der Gesellschaft zum Einzelnen, nicht wegzulassen sind auch die gegenseitige Beeinflussung und die aktive Arbeit des Einzelnen mit den Impulsen aus seiner Umgebung. Hinsichtlich des Interessengebietes dieses Buches kommt es zwar zu einer doppelten Zielsetzung – auf die Sozialisierung in der Familie und die Sozialisierung in den (mit den) Medien –, nichtsdestotrotz führt dies jedoch eher zu einer größeren Komplexität als zu einer Vereinfachung. Sowohl die Familie als auch die Medien sind dynamische Alltags- und Lebensphänomene, und das sowohl auf der individuellen Ebene als auch der Makroperspektive (Struktur-, Systemperspektive usw.). Dieses Buch konzentriert sich daher besonders auf die erzieherischen Aktivitäten der Eltern, die diese gegenüber ihren Kindern in Bezug auf die Medien realisieren können. Erzieherisch bezeichnet in diesem Kontext nicht die Interaktion zwischen den Eltern und den Kindern und die Interaktion der Eltern mit den Medien im sozialen und physischen Raum der Familie, wie er von den Kindern wahrgenommen wird (und sozialisierend ist), sondern dieser Begriff wird noch enger gefasst: Es soll also um gezielte Aktivitäten gehen, die aus bestimmten erzieherischen und pädagogischen Motiven der Eltern resultieren und das Ziel haben, das Kind zu beeinflussen – zu erziehen bzw. zu bilden. Die Auffassung dieses Teils ist auf der einen Seite funktional geeignet für die Navigation durch das Thema und der detaillierten Beschreibung seiner Teile, nichtsdestotrotz bringt sie jedoch eine Vereinfachung mit sich, was dieses Buch versucht zu reflektieren, wodurch Raum für weitere Diskussionen und Forschungen gelassen wird.

In Hinsicht auf das oben Geschriebene ist das Buch in drei Teile gegliedert. Der erste Teil stellt den Rahmen der Entstehung des Buches als solches dar, einschließlich der Vorstellung der in dem vorliegenden Buch verwendeten methodischen Forschungszugänge und des thematischen Rahmens des Textes selbst – der Medienerziehung in der Familie (Erziehung der Kinder durch die Eltern). Angemessen kurz werden Themen diskutiert wie z.B. Sozialisation, die Familie der Gegenwart und die „medialisierte Familie“. Ferner wird auch kurz das Fachgebiet vorgestellt, auf das sich das Buch am meisten bezieht, und das ist die Medienpädagogik, deren Hauptziel die *Medienkompetenz* als Schlüsselkompetenz für das Leben in der heutigen Gesellschaft ist.

Darüber hinaus ist die Medienkompetenz derjenige Aspekt, der sowohl auf der Seite der Eltern als auch auf der Seite der Kinder an der sozialen (und damit auch die erzieherischen) Interaktion beteiligt ist. Zugleich ist die Medienkompetenz ein Nebenprodukt der Medienerziehung, und das nicht nur in der Schule, was in Tschechien besonders intensiv diskutiert wird, sondern auch in der Familie.

Das zweite Kapitel ist der Kern des ganzen Buches. Es ist zugleich das umfangreichste Kapitel. In ihm werden (in Kombination mit den theoretischen Grundlagen und den bisherigen Erkenntnissen der Forschung) die sog. *Instrumente der Medienerziehung* vorgestellt. Zu Beginn werden hier die Instrumente der Medienerziehung in eine Beziehung mit den Einstellungen gegenüber den Medien, der Zugänglichkeit der Medien in der Familie, mit der Einstellung zur Medienerziehung bzw. mit den Vorstellungen über die Verantwortung (der Eltern) für deren Realisierung gesetzt. Als eine letzte Voraussetzung vor dem Hintergrund der gezielten (medialen) erzieherischen Vorgehensweisen der Eltern wird deren eigene Medienkompetenz thematisiert. Die Instrumente der Medienerziehung in der Familie werden anschließend in drei größere Gruppen eingeteilt: (1) Instrumente, die einen restriktiven Charakter haben, (2) Instrumente, mit denen die Eltern (physisch oder wörtlich) den Medienkonsum der Kinder begleiten und (3) Instrumente, bei denen mit bestimmten Vorgehensweisen bewusst die Erziehung (ggf. die Bildung) von den Eltern auf die Medien selbst übertragen wird. „Das Verbinden“ dieser Instrumente wird anschließend ausführlicher in einem Unterkapitel beschrieben, das sich mit den sog. *medialen erzieherischen Stilen* beschäftigt, was die Perspektive von den einzelnen Instrumenten und ihrer bewussten Nutzung erneut auf eine komplexe Perspektive verschiebt, bei der die mediale Erziehung Bestandteil eines breiteren Rahmens des erzieherischen Wirkens der Eltern ist, und auch im Sinne der Sozialisation. Neben den Instrumenten der Eltern werden in einem der Unterkapitel auch diejenigen Instrumente beschrieben, die die Eltern selbst nicht realisieren können, aber bei denen sie die Ambition haben, deren Wirken zu beeinflussen, vor allem in Form von Empfehlungen oder Maßnahmen, deren Ziel die Verbesserung der Position der Eltern ist. Diese Instrumente werden *intentionale Instrumente der Medienerziehung* genannt. Sie werden meistens durch den Staat implementiert (z.B. die gesetzliche Einschränkung der Ausstrahlung von Reklamesendungen, der schädlichen Inhalte usw.); sie können aber auch in der Kompetenz der Organe der Medien selbst (z.B. Selbstregulation), von Nichtre-

gierungsorganisationen bzw. Berufsverbänden (z.B. Lehrerverbänden) oder anderen Organisationen (z.B. Online-Beratungsstellen, Informationszeitschriften) liegen.

Das Schlusskapitel bilden gewissermaßen Herausforderungen und auch Aufrufe, und das sowohl in Hinsicht auf das Thema selbst als auch auf das Konzept des Buches. Die Diskussion konzentriert sich auf die im Buch vorgestellte eingeengte, normative Perspektive (auf das, wie die Eltern sein sollten / was sie tun können), der sie, aufgrund der Tatsache, dass die Medienerziehung als (Bestand)teil der Sozialisation vor allem Interaktion ist – das Aushandeln von Regeln, deren Verletzen und Erzwingen, oder einfach unbeabsichtigtes Einwirken –, einen kritischen Spiegel entgegensetzen möchte. Eine weitere Herausforderung zielt darauf ab, nicht nur eine systematisch-theoretische Ausarbeitung des Themas zu erstellen, sondern vor allem auch systematische und langfristige Forschungsperspektiven des Themas aufzuzeigen. Während das Buch anstrebt, hinsichtlich des ersten Problems Abhilfe zu leisten, ist das zweite Problem, das Forschungsdefizit, in Tschechien ganz und gar offensichtlich. Die letzte Herausforderung richtet sich sowohl an die gesamte mediatisierte Gesellschaft als auch an die Familien an sich, deren alltäglicher Gegenstand die Medien sind, und zwar geht es um die Herausforderung der sogenannten Neuen Medien. Diese Technologien gehen zwar von den vorangegangen bzw. traditionellen Medien aus bzw. akkumulieren diese, dennoch schaffen sie aber zugleich auch neue Bedingungen für ihre Nutzung, ihr Begreifen und auch ihre kritische Reflexion. Deshalb stellen sie auch neue Herausforderungen für die Eltern, die Kinder und die Familie als solche dar. Diese Herausforderung ist besonders anregend, weil ein großer Teil der Erkenntnisse, die in diesem Buch vorgestellt werden, fast immer die Regeln der sog. traditionellen Medien betrifft, insbesondere das Fernsehen. Das Ziel des Schlussteils des Buches, ebenso wie das Gesamtziel des Buches selbst, ist also eher als ein Schließen (z.B. durch das Bestreben auf bestimmte Weise bestimmte Phänomene zu benennen und einzugrenzen) als ein Öffnen von Türen anzusehen, und zwar sowohl für weitere Forschung im Bereich der Theorie als auch im Bereich der angewandten Forschung. Es ist möglich, das Buch auch im Kontext der praktischen Arbeit zum Thema Medienerziehung, zum Beispiel auch im Schulbereich, zu benutzen.

МЕДИАЛЬНОМ ВОСПИТАНИИ В СЕМЬЕ ОТНОШЕНИЯ, ИНСТРУМЕНТЫ, ВЫЗОВЫ

Задача данной книги – познакомить читателя с вопросами медиального воспитания в семье как специфическом контексте. Современную жизнь невозможно представить без средств массовой информации и коммуникации¹ (имеются в виду как технические, так и содержательные аспекты), а также без коммуникационных технологий. Именно это обстоятельство и послужило основной предпосылкой для создания данной книги. В жизни детей и подростков медиа средства, несомненно, играют очень большую роль. Именно в семье большинство людей еще в раннем детстве впервые сталкивается со средствами массовой информации и коммуникации, формирует свое отношение к ним, усваивает модели их использования/неиспользования. Медиа средства часто превращаются в неотъемлемую часть нашей повседневной жизни, которую мы порой даже не замечаем. Еще одной веской причиной для написания данной книги стало стремление к активизации дискуссии о *медиальном воспитании*, которая в настоящее время в Чешской Республике ведется преимущественно в контексте школьного образования. К другим задачам книги относится разъяснение и теоретическое обоснование данного научного направления как такового. В наибольшей степени книга относится к области *медиальной педагогики*, однако в тексте помимо этого затрагиваются социологические, медиальные и собственно педагогические вопросы. По этой причине содержание книги носит скорее обзорный характер, когда теоретическое толкование конкретных явлений иллюстрируется результатами практических исследований. Для того чтобы соотнести рассматриваемую проблематику с реалиями ЧР не только теоретически, но и практически, в книге используются преимущественно чешские данные (разного качества и содержания), которые были доступны во время написания книги и хотя бы частично затрагивают вопросы медиального воспитания в семье.

В книге рассматриваются аспекты *медиального воспитания в семье* (семейное медиальное воспитание). Вместе с тем данная проблематика сама по себе весьма обширна, и для ее всестороннего теоретического

¹ Далее – **медиа средства** [прим. пер.]

и практического охвата потребовалось бы издать сразу несколько книг. Понятие «воспитание» может трактоваться в своем широком значении как социализация, т.е. процесс взаимодействия индивида с его социальным окружением на протяжении всей жизни, при котором происходит интеграция индивида в общество (напр., посредством усвоения общественных ценностей, норм, способов взаимодействия и т.п.). В рамках данного процесса осуществляется становление идентичности индивида как члена общества в целом и как члена отдельных социальных групп. Однако процесс социализации не сводится к одностороннему воздействию общества на индивида. Нельзя забывать о том, что данное воздействие носит общий характер и что сам индивид активно работает с импульсами, исходящими от его окружения. Именно поэтому содержание книги ориентируется на два направления: социализация в семье и социализация (с) медиа средствами. Такая двойная ориентация способствует более комплексному охвату материала и ни в коей мере не ведет к упрощению, так как и семья, и медиа средства представляют собой динамические явления, ежедневно сопровождающие человека на протяжении всей его жизни как на индивидуальном уровне, так и на уровне макро перспективы (структурной, системной и т.п.). Особое внимание в книге уделяется воспитательным действиям родителей, которые они могут реализовывать в отношении своих детей с точки зрения медиа средств. Под воспитательными действиями в данном случае понимается не взаимодействие между родителями и детьми, а взаимодействие родителей с медиа средствами в социальном и физическом пространстве семьи, за которым дети могут наблюдать и таким образом социализироваться. В еще более узком смысле речь идет о целенаправленных действиях, вытекающих из определенной воспитательной или педагогической мотивации родителей, целью которых является оказание активного воздействия на ребенка, т.е. воспитание или образование. Такая подача материала безусловно упрощает навигацию в рамках темы и позволяет более подробно описать ее составляющие, неизбежно приводя, вместе с тем, к некоторому упрощению проблематики. На данный факт в книге обращается отдельное внимание, что, в свою очередь, открывает простор для дискуссии и дальнейших исследований.

Содержание книги разделено на три части. В первой части излагается история создания самой книги, рассказывается об описанных в ней

исследованиях и проблематике целенаправленного медиального воспитания в семье (воспитание детей родителями). Сжато рассматриваются такие темы, как социализация, современная семья и современное медиализированное общество. Далее следует краткая презентация медиальной педагогики как научной области, к которой в наибольшей степени относится данная книга. Основным понятием медиальной педагогики является *медиальная грамотность*, рассматриваемая как ключевая компетенция, необходимая для жизни в современном обществе. Вместе с тем, медиальная грамотность включается в процессы социализирующего (а значит, воспитательного) взаимодействия как со стороны родителей, так и со стороны детей. Более того, медиальная грамотность является сопутствующим продуктом медиального воспитания не только в школе, как об этом принято говорить в ЧР, но и в семье.

Вторая глава, самая обширная по своему объему, выступает ядром всей книги. В ней теоретически и практически представлены так называемые *средства медиального воспитания*, которыми располагают родители в процессе реализации медиального воспитания. В начале главы средства медиального воспитания рассматриваются в контексте отношения к медиа средствам, их доступности в семье, взглядов на медиальное воспитание или представлений об ответственности (родителей) за его осуществление. Как важная предпосылка целенаправленных (медиально)-воспитательных начинаний родителей отдельно рассматривается их собственная медиальная грамотность. Средства медиального воспитания в семье делятся на три группы: ограничительные средства, средства, при помощи которых родители физически либо словесно сопровождают медиальное потребление детей и, наконец, средства, при использовании которых происходит сознательная передача воспитательной (или образовательной) инициативы от родителей к самим медиа средствам. В совокупности данные средства рассматриваются в подглаве, посвященной стилям медиального воспитания, что смешает вектор восприятия с отдельных средств и их осознанного применения обратно к комплексному подходу, когда медиальное воспитание рассматривается как составная часть более широкого воспитательного воздействия родителей, в том числе с точки зрения социализации. Помимо средств, применяемых родителями, в одной из подглав анализируются средства, которые родители применить самостоятельно не в состоянии. При этом они стремятся повлиять на процесс их воздействия на ребенка

посредством рекомендаций или превентивных мер, целью чего является усиление позиции самих родителей. Данные средства именуются в книге *институциональными средствами медиального воспитания* и чаще всего реализуются государством (напр., законное ограничение трансляции рекламы или медиа продуктов, содержание которых может причинить вред и т.п.), самими СМИ (напр., саморегуляция) или некоммерческими или профессиональными (напр., преподавательскими) организациями (напр., онлайн консультации, информационные журналы).

В заключительной главе представлены проблемные вопросы, касающиеся самой тематики, а также специфики ее раскрытия в книге. Обсуждение ориентируется на суженный нормативный подход, в том виде, в котором он представлен в книге (т.е. то, что родители должны /могут делать). Исходным пунктом критики данного подхода является тот факт, что медиальное воспитание как составная часть процесса социализации прежде всего представляет собой взаимодействие – установление правил, их нарушение, навязывание инструментов, непроизвольное воздействие и т.п. Следующие дискуссионные вопросы – системное теоретическое обоснование и, главное, проблема системных и долгосрочных исследований в данной области. Первый аспект в книге освещается достаточно широко, однако в том, что касается второго - недостаток соответствующих исследований в ЧР очевиден. Последняя дискуссионная проблема, которая актуальна сегодня не только для семьи, но и для всего медиализированного общества, - это проблема так называемых новых медиа средств. Несмотря на то, что в основу данных технологий положены традиционные медиа средства, повсеместно появляются новые требования к их использованию и пониманию, а также возникает необходимость их критического осмысления. В связи с этим новые медиа средства представляют собой определенный вызов для родителей, детей и семьи в целом. Данная проблема тем более нуждается в дополнительном обсуждении, так как основная часть представленных в книге сведений относится к традиционным СМИ, прежде всего к телевидению. Задача заключительной части книги видится нам в том, чтобы открыть простор для дальнейшей теоретической дискуссии и исследовательской работы, а не ограничить его использованием четких терминов и строгим описанием конкретных явлений. Книгу можно использовать как источник для практической работы по медиальному воспитанию, например, и в рамках школы.